

ДО ПИТАННЯ ПОХІДНИХ ПО СУТІ СОРТІВ РОСЛИН В ЕКСПЕРТИЗІ НА ВІДМІННІСТЬ

*Л. П. Бочкарьова, А. М. Бочкарьов, кандидати
сільськогосподарських наук*

В. В. Волкодав, професор, член кореспондент НААН¹

Представлено аналіз поняття похідного по суті сорту від вихідного сорту, що є достатньо проблемним питанням в експертизі сортів рослин на відмінність, однорідність та стабільність (ВОС-тест). Показано можливі шляхи вирішення проблеми визначення суттєвої похідності сорту.

Сорт, експертиза, суттєві ознаки, похідні по суті сорти.

Експертиза сортів рослин на відмінність, однорідність та стабільність (ВОС-тест) – трудомісткий і відповідальний процес, який займає провідне місце в охороні прав на сорти рослин. Серед інших складових кваліфікаційної експертизи найбільш складним є польовий ВОС-тест, особливо тест на відмінність сорту. Визначення відмінності сорту – процес багатоступінчастий і включає різні підходи й методи. Одним з підходів, який застосовують в експертизі й більшістю експертів трактується як неоднозначний, є суттєва похідність сорту. Суттєва похідність нового сорту від вихідного розглядається як дуже проблематична процедура в проведенні кваліфікаційної експертизи. У нормативних і технічних документах як Міжнародного союзу охорони нових сортів рослин (UPOV), так і України є декілька положень, які трактують неоднозначно. Так, наприклад, не розтлумачено зміст понять "суттєвий" і "похідний", не встановлено чітких критеріїв основних ознак, на яких ґрунтується суттєва похідність одного сорту від іншого. Вираз "*переважно походить від вихідного сорту*" теж не має конкретного визначення.

Пункт 5 статті 14 Конвенції Міжнародного союзу охорони нових сортів рослин (UPOV) [20] зазначає: "5) Похідні по суті сорти й деякі інші сорти:

а) Положення пунктів 1–4 застосовувати також до:

і) сортів, які походять по суті від сорту, що охороняється, якщо останній сам не є по суті похідним сортом;" і далі, в пункті в) вказується, який сорт вважається по суті похідним від іншого сорту, тобто сорту, що є вихідним, якщо цей сорт:

"...і) переважно походить від вихідного сорту чи від сорту, який сам є похідним від вихідного сорту та зберігає прояв суттєвих ознак, що впливають з генотипу, або комбінації генотипів вихідного сорту..."

У пункті с) статті 14 Конвенції UPOV [20] вказані приклади методів

створення сортів, які можна рахувати похідними по суті:

"...с) Похідні по суті можуть бути сорти, отримані, наприклад, шляхом добору з природного чи індукованого сорту-мутанту..."

У Законі України "Про охорону прав на сорти рослин" [10–12] в ст. 39, яка стосується майнових прав власника сорту також закладена норма, яка стверджує, що: "Положення частини третьої цієї статті застосовуються й до сорту:

а) який є похідним в основному від сорту володільця патенту (суттєво успадковує ознаки сорту володільця патенту), за умови, що сорт володільця патенту не є похідним в основному від іншого сорту;..." І далі зазначено:

"...4. Похідним в основному від іншого сорту (вихідного сорту) вважається сорт, який хоч явно і відрізняється від вихідного сорту, але:

а) зберігає прояв основних ознак, породжених генотипом чи певною комбінацією генотипів вихідного сорту;

б) відповідає генотипу чи комбінації генотипів вихідного сорту, *за винятком відмінностей, зумовлених походженням;...*"

Далі, у пункті в) уточнюється, якими, в основному, методами може бути отриманий сорт, що вважається похідним від іншого:

"в) похідні в основному сорти можуть бути отримані шляхом відбору з природного чи індукованого мутанта, або самоклонового варіанта, або шляхом відбору рослин вихідного сорту, зворотним схрещуванням, або методом генної інженерії."

Таким чином, згідно з розглянутими нормативно-правовими документами, власник нового сорту, що охороняється та є суттєво похідним від сорту, що раніше захищений патентом, повинен укласти договір з власником сорту, який використовується в якості вихідного для нового сорту та є суттєво похідним. Але в нормативних документах, що вказані вище, не встановлено чітких критеріїв *основних (суттєвих) ознак*, на яких, згідно з розглянутими законодавчими актами, ґрунтується *суттєва похідність* одного сорту від іншого.

Мета дослідження – провести логічний і структурно-функціональний аналіз поняття "*похідного по суті сорту від вихідного сорту*" ("суттєва похідність" сортів) та взаємозв'язку суттєвої похідності сорту від методів їх створення, визначити поняття "*основних ознак*" сорту рослин і "*переважно походити*" від вихідного сорту.

Основне завдання полягає в дослідженні ключових положень нормативних актів і наукових джерел у правових і загально-біологічних сферах, встановлюється суть понять, які зазначені вище.

За проведення досліджень застосовували такі методи: системно-структурний (системний аналіз окремих закономірно розташованих взаємопов'язаних частин в єдине), предикаційний аналіз (у вузькому змісті – аналіз з'єднання змістів більш елементарних мовних виражень), аналіз

інтегрований (аналіз синтезу окремих термінів і перетворення їх в інше поняття), морфо-біологічний.

Результати дослідження та їх аналіз. Відсутність чітких критеріїв основних (суттєвих) ознак, на яких, згідно з розглянутими вище законодавчими актами, ґрунтується суттєва похідність одного сорту від іншого, можна пояснити тим, що поняття "суттєва похідність" складається з декількох чинників селекційно-біологічного змісту: методу селекції під час отримання сорту; типу ознак, що подібні; ступеня подібності принаймні двох сортів тощо. У зв'язку з цим перш за все необхідно встановити зміст понять: "суттєвий", "похідний", "суттєві (основні) ознаки", "типи ознак".

Тлумачний словник подає такі визначення поняття "суттєвий": який становить саму суть, зміст будь-чого; важливий, значний; те, що становить саму суть. Який має велике, особливе значення" [4]. "Суттєвий" російською перекладається "существенный" і трактується так: "составляющий сущность чего-нибудь, крайне важный, необходимый. Существенный признак чего-нибудь" [22]. "Существенное (точнее: сущностное) определение (лат. definition essentialis) – определение понятия, излагающее основные, существенные признаки предмета, явления..." [15].

"Похідний – утворений, виведений та ін. з іншого подібного (про величину, форму, категорію тощо); величина, форма, категорія і т. ін., утворена, виведена тощо з іншої подібної; речовини, утворені з іншої речовини" [4]. На російську "похідний" перекладається, як "производный – образованный от другого" [22]. Тобто похідний сорт – це *сорт утворений від іншого, що відноситься до цього ж виду рослин*.

Згідно з логічним словником-довідником [15] "суттєва ознака" – "существенный признак – признак, который необходимо принадлежит предмету (объекту) при всех условиях, без которого данный предмет (объект) существовать не может и который выражает коренную природу предмета (объекта) и тем самым отличает его от предметов других видов и родов...". Це визначення встановлює "суттєві ознаки" на дуже високому рівні, на рівні родини чи виду, тобто ознаки кореневої природи, без яких, наприклад, ячмінь вже не ячмінь, а зовсім інший вид. За логікою цього виразу, якщо спуститися на нижчий рівень таксономічної одиниці, тобто на рівень сорту, то *корінну природу сортів складатимуть ознаки, що їх ідентифікують* [19], саме вони відрізняють один сорт від усіх інших. Цей висновок підтверджується трактуванням "суттєвих (основних) ознак" у технічному документі Міжнародного союзу охорони нових сортів рослин (UPOV) – TG 1/3 [9], у якому суттєві (основні) ознаки сортів рослин визначаються, як ті, що *"включають, принаймні, всі ознаки, що використовуються в експертизі на ВОС (відмінність, однорідність та стабільність), чи включені вони до опису сорту, встановленому на дату надання права на сорт рослин"*. Отже, усі очевидні

ознаки можуть братися до уваги, незалежно від того чи вони зустрічаються у Методиці², чи ні.

Підсумовуючи визначення, що наведені *під суттєвими (основними) ознаками* в сортів, наприклад, ячменю, розуміються всі 39 ідентифікаційних ознак, які використовують за кваліфікаційної експертизи сортів ячменю [19]. Більше того, документ UPOV – TG 1/3 [9] припускає, що до основних або суттєвих ознак сорту відносяться й ті, що не зазначені як ідентифікуючі, але вони реально існують. Це припущення більше стосується сортів, які будуть створені й нестимуть якісь нові ознаки, суттєві для цього сорту.

Експертизу сорту на ВОС-тест здійснюють за трьома типами ідентифікаційних ознак: якісними, псевдоякісними й кількісними [9]. Кожний тип ознак в експертизі має свої переваги, найінформативнішими в експертизі визнані якісні й псевдоякісні ознаки, які наочно швидко визначаються й добре запам'ятовуються. Якщо в нового сорту, відносно до вихідного, зафіксована якісна ознака, що природно не притаманна для цього виду рослин, тобто новоутворення, то в генотипі сорту з'явився новий ген. Як правило, у Методиках ВОС новий прояв ознаки в шкалі мінливості відсутній, тому сорт не може бути похідним. Щодо кількісних ознак, то тут є деякі труднощі у визначенні коду ознаки, якщо останній визначають без сортів еталонів, оскільки на їх прояв впливають погодні умови, то цей тип ознак майже не фіксується візуально, якщо їх прояв не відноситься до крайніх меж шкали мінливості.

У тлумачному словнику прикладної генетики [6] поняття "кількісні ознаки" викладено повніше й логічніше, ніж в інших джерелах, де *"количественные признаки – признаки генетически контролируемые суммарным действием большого числа генов (полигены). Количественные признаки различаются числовым выражением: различия эти устанавливаются путем измерения, взвешивания, подсчета и т.д. Вследствие полигенного контроля и большей модификационной изменчивости под влиянием условий внешней среды, количественные признаки обладают непрерывной изменчивостью. Они могут быть описаны по принципу "больше – меньше", т.е. один и тот же признак присущ разным особям или формам, имеет различную степень выражения"* [6].

Якщо, наприклад, новий сорт ячменю **A** отриманий методом добору з вихідного сорту **B** й під час експертизи вони відрізняються за кількісними ознаками (висотою рослини й довжиною колосу), то, згідно з дослідженнями багатьох науковців [1, 16, 21], ці ознаки мають полігенну природу успадкування. Полігенні ознаки важко піддаються вивченню [1, 34, 35], тому що складно вичленити ефект кожного окремого гену в цієї фенотипічної ознаки, вирізнивши його від ефекту інших генів. Кожний такий ген лише

² У тексті під виразом "у Методиках" маються на увазі методики експертизи сортів певного виду на відмінність, однорідність та стабільність (ВОС-тест).

незначно впливає, тобто слабо діє на прояв полігенної ознаки [1], а вплив погодних умов (середовища), які частково визначають спадковість кількісних ознак, ще більш ускладнює справу [1], тому в зазначеному прикладі сорт **А** буде похідним від сорту **В**. Таким чином, для експертизи сортів дуже важливо в заявці на сорт детально зазначати метод (методи) отримання сорту та сортів, що подібні до нього.

Пункт в) статті 39 Закону [11] наголошує "похідні в основному сорти можуть бути отримані *шляхом відбору* з природного чи індукованого мутанта". А якщо новий сорт, отриманий шляхом прямої дії мутагену на сорт, що охороняється? На наш погляд тут необхідно враховувати декілька чинників: тип ознак, що змінені, вид мутагенної дії, мінливість ознаки та їх кількість.

Якщо новий сорт буде отриманий методом дії хімічного мутагену (прямою дією) на сорт, що вже охороняється, з подальшим формуванням сортової популяції та відрізнитися від вихідного сорту за кількісними ознаками (трохи довші суцвіття, озерненість, маса плоду, довжина листка тощо), то новий сорт майже завжди буде похідним, оскільки хімічні мутагени, на відміну від інших, діють м'якше й рідко утворюють великі генетичні зміни в рослин [7, 29, 30, 31, 35]. Зазвичай ці мутагени зачіпають гени, що відповідають за кількісні ознаки, які наочно не фіксуються, а встановлюються виміром, підрахунком тощо й відносяться до типу мікромутацій. Мікромутаціям, як правило, притаманне злегка збільшена або зменшена довжина органів, маси плоду, розмірів органів. Таким чином, суттєвих генетичних змін у похідних сортів з мікромутаційним типом змін, порівняно з вихідними сортами, не спостерігається. Наприклад, у похідного сорту ячменю **А** довжина рослини та колосу відрізняються від вихідного сорту **Б** на одну градацію. Так, якщо в сорті ячменю **А** прояв відмітних ідентифікаційних ознак складає середнє значення 5 і 5 балів, а в сорті **Б** прояв відповідних ознак складає 3 і 3 – мала довжина, то, припустивши, що сорти ячменю **А** й **Б** проходили кваліфікаційну експертизу в різні роки, відповідно умови складались інші, тоді *відмінність у прояві кількісних полігенних ознак, що розглядаються, на одну або навіть на дві позиції (градації) є несуттєвою й такою різницею можна знехтувати*. Тобто у цьому випадку сорт **А** можна вважати як суттєво похідний із сорту **Б**. Але, якщо припустити, що деякій похідний сорт **С**, наприклад, гречки, отриманий фізичним мутагенезом або сумісною дією фізичних і хімічних мутагенів (прямою дією) і відрізняється від вихідного сорту **Д** за двома якісними ознаками: забарвлення квітки (**С** – червоне, **Д** – біле), формою плоду (**С** – округла, **Д** – видовжена) й однією псевдоякісною ознакою – наявністю верхівок листків (приквітників) (**С** – наявні, **Д** – відсутні), то сорт гречки **С** не можна вважати суттєво похідним із сорту **Д**, що можна підтвердити декількома положеннями. Навіть якщо опустити різницю в прояві двох явно відмітних якісних ознак, проведений аналіз літературних джерел [2, 3, 5, 17, 18] може показати, що гречці як біологічному виду, притаманно тільки два види

листоків – низові (сім'ядолі) та серединні (справжні листки). Наявність верхівкових листків (приквітників) у гречки розглядається як виняток – новоутворення, яке може виникнути як спонтанна мутація, рекомбінація [8] чи індукована мутація [2], тобто в природному поліморфізмі гречки звичайної такої ознаки не існує. Узявши до уваги такий аналіз і впевнившись, що ця ознака стабільно успадковується в поколіннях, експерт розуміє, що в генотипі нового сорту С з'явився новий ген, який у сорті Д відсутній, тому сорт С з великою мірою вірогідності не може розглядатись як суттєво похідний із сорту Д.

Відносно спірним є питання скільки саме змінених ознак повинно бути в нового сорту, щоб можна було вважати його не суттєво похідним. Якщо припустити, що новий сорт створений методом добору (з подальшим багаторазовим добором) з мутантної популяції та відрізняється від вихідного сорту основними кількісними та якісними ознаками на 51 %, тобто ледве більше половини ознак у нового сорту мають інший прояв ідентифікаційних (основних) ознак, він суттєво похідний чи ні? З одного боку й Конвенція UPOV [20] і Закон [11] зазначають, що новий сорт є похідним відносно до вихідного, якщо він отриманий методом добору з іншого – пункт в) цього Закону зазначає, що *сорт вважається по суті похідним від іншого, якщо він "переважно походить від вихідного сорту чи від сорту, який сам є похідним від вихідного сорту та зберігає прояв суттєвих ознак, що впливають з генотипу, або комбінації генотипів вихідного сорту"*. А наскільки переважно може походити новий сорт отриманий від іншого вихідного, що охороняється, щоб вважати його по суті похідним? Скільки ідентифікаційних (основних, суттєвих) ознак повинні проявити однакові коди у нового сорту в порівнянні з вихідним сортом – половину, менше половини чи може достатньо й 20 % ознак з іншим проявом? На це питання відповіді не дає жоден нормативний, технічний чи методичний документ. Для встановлення міри, що може відповідати слову *переважно* слід звернутися до тлумачення самого слова. Словник синонімів Караванського [32] слово переважно визначає "[pɛrɛvɑjno] пр., здебільшого, здебільш|e|, в основному, головним чином, у переважній більшості, г. головно, фр. більше того, що". У сучасному тлумачному словнику української мови [4] слово "переважно" відсутнє, оскільки відноситься до народного вислову і є синонімом слову *здебільшого*, яке означає: "переважно, більшою мірою, у переважній частині". Словник Ожегова [22] визначає "переважно" - "преимущественно" як "главным образом, большей частью, предпочтительно".

Сучасний тлумачний словник російської мови [33] слово *преимущественно* трактує так: "Преимущественный, -ая, -ое. – имеющий перевес над чем-либо, заключающий в себе преимущество".

Таким чином, трактування слова "переважно" словниками приводить нас до загального знаменника й отримуємо логічний вираз – *більшою мірою*. А

більша міра, якщо розглядати в будь-яких мірних значеннях, наприклад, у відсотках, визначається як половина плюс один, тобто 51 відсоток або більше.

Щодо поняття *суттєвого успадкування ознак* похідним сортом відносно до вихідного, то його можна розглядати з позицій успадкування як такого. Генетикою успадкування розглядається як передача генетичної інформації від одного покоління рослин іншому. Оскільки на основі цієї інформації відбувається розвиток ознак, говорять і про успадкування ознак [6], хоча зрозуміло, що успадковуються не ознаки, а гени що їх детермінують. Як було визначено раніше *під суттєвими (основними) ознаками* в сортів, розуміють усі ідентифікаційні ознаки, що використовують за кваліфікаційної експертизи сортів певного виду рослин. Виходячи з цього, за логікою, яка розглядалась вище, *суттєве успадкування ознак* трактується як таке, що похідний сорт повинен успадкувати більше половини ознак для того, щоб бути *суттєво похідним* або тим, що *суттєво успадкував* ознаки вихідного сорту.

Розглядаючи питання суттєвої похідності сортів, які отримані методом генної інженерії, тобто ГМО-сортів, необхідно спиратись на положення пункту в) статті 39 Закону [11] де зазначено, що "*похідні в основному сорти можуть бути отримані ... методом генної інженерії*". ГМО-сорта, як правило, відрізняються однією двома ознаками, які зачіпають генетичну сферу рослини, а за ствердженням самих біотехнологів морфологія залишається незмінною [6]. Таким чином, маючи справу із сортами, що створені методом генної інженерії можна вже апріорі розглядати їх як суттєво похідні.

Висновки. Проведений логічно-системно-структурний, предикаційний та інтегрований пошук і аналіз встановив таке:

1. Підсумовуючи визначення, що проведені, *під суттєвими (основними) ознаками* в сортів, розуміються всі ідентифікаційні ознаки, що використовують за кваліфікаційної експертизи сортів цього виду. Більше того, можна припустити, що до основних або *суттєвих ознак* сорту відносяться й ті, що не зазначені як ідентифікуючі, але реально існують. Це припущення стосується більше сортів, які ще будуть створені й будуть носіями нових ознак, суттєвих для певного сорту.

2. Якщо новий сорт, отриманий методом добору з вихідного сорту й під час експертизи вони відрізняються за кількісними ознаками, то згідно з дослідженнями багатьох науковців ці ознаки мають полігенну природу успадкування. Кожний такий ген лише незначно впливає, тобто слабо діє на прояв полігенної ознаки, тому *сорт буде похідним від вихідного сорту*. Таким чином, для експертизи сортів дуже важливо в заявці на сорт *детально зазначити метод (методи) отримання сорту*, сорти, що подібні до нього й обов'язково вказати ознаки, що відрізняють новий похідний сорт від вихідного.

3. Якщо новий сорт отриманий методом дії хімічного мутагену (прямою дією) на сорт, що вже охороняється, з подальшим формуванням сортової популяції й відрізняється за кількісними ознаками, то новий сорт майже завжди буде похідним. За висновками багатьох дослідників, хімічні мутагени, діють

м'яко й утворюють мікромутації, а великі генетичні зміни в рослин синтезують дуже рідко. Таким чином, суттєвих генетичних змін у похідних сортів з мікромутаційним типом змін щодо вихідних сортів, як правило, не спостерігається, тому *відмінність у прояві кількісних полігенних ознак, на одну або навіть на дві позиції (градації) є несуттєвою й такою різницею можна знехтувати.*

4. Похідний сорт, отриманий фізичним мутагенезом або сумісною дією фізичних і хімічних мутагенів (прямою дією) і той, що відрізняється від вихідного сорту 1–2 якісними яскраво вираженими ознаками й стабільно успадковується, розглядаються як виключення – новоутворення, яке може виникнути як спонтанна мутація, рекомбінація чи індукована мутація, тобто ознаки не притаманні цьому біологічному виду рослин і в природному поліморфізмі таких ознак не існує. У такому разі з *великою вірогідністю* новий сорт відносно до вихідного не може розглядатись як суттєво похідний.

5. Було встановлено, що визначення слова "*переважно*" можна вибудувати в такий ряд: *у переважній більшості, здебільшого, більшою мірою, більшої частью*, – приводячи їх до загального знаменника, отримуємо логічний вираз – *більшою мірою*, тобто більше 50 %. Отже, для того, щоб похідний сорт вважався *не похідним по суті* відносно до вихідного сорту, він повинен проявити різні коди ідентифікаційних (основних, суттєвих) ознак від 51 %.

6. Поняття *суттєвого успадкування ознак* похідним сортом щодо вихідного слід розглядати з такої позиції – успадкування розглядається як передача генетичної інформації від одного покоління рослин іншому. Оскільки на основі цієї інформації відбувається розвиток ознак, свідчить і про успадкування ознак. *Суттєве успадкування ознак варто* трактувати як таке, що похідний сорт повинен успадкувати *половину плюс одну ознаку* для того щоб вважатись *суттєво похідним* або тим, що *суттєво успадкував* ознаки вихідного сорту.

Список літератури

1. Айала Ф. Введение в популяционную и эволюционную генетику / Ф. Айала; пер. с англ. – М. : Мир, 1984. – С. 206.
2. Алексеева О. С. Генетика, селекция і насінництво гречки / О. С. Алексеева, Л. К. Тараненко, М. М. Маліна. – К. : Вища школа, 2004. – 213 с.
3. Бочкарева Л. П. Морфо-ботаническое описание и сравнительная характеристика новых мутантов гречихи / Л. П. Бочкарева // Генетика, селекция, семеноводство и возделывание крупяных культур (гречиха, рис) : сборник научных трудов. – Кишинёв, 1987. – С. 28–38.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В.Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ "Перун", 3003. – 140 с.
5. Генетика цветка и проблема совместимости у гречихи / Отв. ред. В. К. Шумный, Л. И. Довженко. – М. : Наука. – 1988. – 192 с.
6. Глазко В. И. Русско-англо-украинский толковый словарь по прикладной генетике,

ДНК-технологии и биоинформатике / В. И. Глазко, Г. В. Глазко. – К. : Норо-Принт, 2000. – 849 с.

7. Горшкова В. А. Характер индуцированной изменчивости урожая зерна у ярового ячменя / В. А. Горшкова // Эффективность химических мутагенов в селекции. – М. : Наука, 1976. – С. 202–206.

8. Жученко А. А. Рекомбинация в эволюции и селекции / А. А. Жученко, А. Б. Король. – М. : Наука, 1985. – 399 с.

9. Загальне введення до експертизи на відмінність, однорідність і стабільність та розробка гармонізованих описів нових сортів рослин (Технічний документ УПОВ TG 1/3) // Офіційний бюлетень Держсортслужби "Охорона прав на сорти рослин". – № 1. – 2006. – Ч. 4. – К. : Алефа, 2006. – С. 4–28.

10. Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" в редакції Закону № 2986-III від 17.01.2002 (ВВР, 2002, N 23, ст.163). – Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993. – № 21. – С. 218.

11. Закон України "Про охорону прав на сорти рослин" в редакції Закону № 2986-III від 17.01.2002 (ВВР, 2002, № 23, ст.163.) із змінами, внесеними згідно із Законом № 311-V від 02.11.2006. – Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993. – № 21. – С. 218.

12. Закон України "Про охорону прав на сорти рослин". – Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993. – № 21. – С. 218.

13. Закон України "Про приєднання України до Міжнародної конвенції з охорони нових сортів рослин". – Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006. – № 39. – С. 343.

14. Закон України "Про приєднання України до Міжнародної конвенції по охороні нових сортів рослин". – Відомості Верховної Ради (ВВР), 1995. – № 22. – С. 168.

15. Кандаков Н. И. Логический словарь справочник / Н.И. Кандаков. – М. : Наука. – 1976. – С. 578.

16. Кемп П. Введение в биологию / П. Кемп, К. Армс ; пер. с англ. – М. : Мир. – 1988. – С. 433.

17. Культура гречихи. История культуры, ботанические и биологические особенности : в 3-х частях / Под общ. ред. Е.С. Алексеевой. – Ч. 1. – Каменец-Подольский : Изд. Мошак, 2006. – 253 с.

18. Культурная флора СССР : в 21 т. / Под ред. А.С. Кротова. – Т. 3. Крупяные культуры (гречиха, просо, рис). – Л. : Колос. – 1975. – 361 с.

19. Методика проведення експертизи та державного випробування сортів рослин зернових, круп'яних та зернобобових культур // Офіційний бюлетень Держсортслужби "Охорона прав на сорти рослин" – К. : Алефа. – 2003. – С. 66–76.

20. Міжнародна конвенція з охорони нових сортів рослин від 2 грудня 1961 р., переглянута в м. Женева 10 листопада 1972 р., 23 жовтня 1978 р. та 19 березня 1991 р. Офіційний переклад. – К. : Алефа, 2006. – 31 с.

21. Образцов А. С. Биологические основы селекции растений / А. С. Образцов. – М. : Колос. – 1981. – 271 с.

22. Ожегов С. И. Словарь русского языка : ок. 57000 сл. / С. И. Ожегов; под ред. Н. Ю. Шведовой. – 16-е изд. исп. – М. : Рус. яз., 1984. – С. 529, 679.

23. Офіційні описи сортів рослин, державна реєстрація майнових прав інтелектуальної власності яких здійснена на 1.01.2006 р. // Офіційний бюлетень "Охорона прав на сорти рослин". – К.: Алефа, 2006. – 519 с.

24. Положення про Державний реєстр заявок на сорти рослин // Збірник нормативно-правових актів з питань охорони прав на сорти рослин. – К. : Алефа, 2006. – С. 106–115.

25. Положення про Державний реєстр прав власників сортів рослин та про видачу патентів України на сорти рослин // Збірник нормативно-правових актів з питань охорони

прав на сорти рослин. – К. : Алефа, 2006. – С. 95–101.

26. Правила проведення кваліфікаційної експертизи сортів рослин // Збірник нормативно-правових актів з питань охорони прав на сорти рослин. – К. : Алефа, 2006. – С. 145.

27. Правила проведення формальної експертизи документів заявки на сорт // Збірник нормативно-правових актів з питань охорони прав на сорти рослин. – К. : Алефа, 2006. – С. 105.

28. Правила складання та подання заявки на сорт рослин // Збірник нормативно-правових актів з питань охорони прав на сорти рослин. – К. : Алефа, 2006. – С. 85.

29. Рапопорт И. А. Избранные труды. Гены, эволюция, селекция / И. А. Рапопорт. – М. : Наука, 1996. – 247 с.

30. Рапопорт И. А. Избранные труды. Открытие химического мутагенеза / И. А. Рапопорт. – М.: Наука. – 1993. – 302 с.

31. Мутабельность ярового ячменя при воздействии химическими мутагенами и практическая оценка перспективных мутантов в М₄ / [Славенс И. Ю., Баранаскайте А. П., Намаючас Б. П. и др.] // Химический мутагенез и гибридизация. – М.: Наука, 1978. – С. 114–119.

32. [Словник синонімів Караванського](http://www.hohlopedia.org.ua/slovnyk_synonimiv.../page/perevajno.14334/) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.hohlopedia.org.ua/slovnyk_synonimiv.../page/perevajno.14334/

33. Современный толковый словарь русского языка / Гл. ред. С. А. Кузнецов. – М. : Ридерз Дайджест, 2004. – 960 с.

34. Уильямс С. И. Генетические основы и селекция растений / С. И. Уильямс. – М. : Колос, 1968. – 448 с.

35. Частная селекция полевых культур / Под ред. Ю. Б. Коновалова. – М. : Агропромиздат, 1990. – С. 59–78.

Представлен анализ понятия существенно производного сорта по отношению к исходному сорту. Рассматриваемый вопрос является достаточно проблематичным в экспертизе сортов на отличимость, однородность и стабильность (ООС-тест). Показаны возможные пути решения для установления критериев существенной производности нового сорта от исходного.

Сорта растений, экспертиза, существенные признаки, существенно производные сорта.

It is performed analysis of concept "essential derivative varieties" against the "initial varieties". This concept is quite problematic in procedure of varieties testing for distinctness, uniformity and stability (DUS–test). It is shown possible criterions for determination of essential derivative varieties.

Plant varieties, essential characteristics, essential derivative varieties.